

Răspunderea penală obiectivă în dreptul penal italian

Lector univ. drd. Laura Maria Stănilă

Facultatea de Drept și Științe Administrative
Universitatea de Vest din Timișoara,

Abstract: This article is a continuation of a scientific research initiative begun in the previous issue of Annals of West University of Timisoara. In previous studies we have taken care of presenting the institution of strict criminal liability in German and French criminal law. In this study we propose to address the issue of strict criminal liability in Italian criminal law, presenting all the features and controversies raised by the Italian doctrine.

Italian Penal Code explicitly recognizes the strict criminal liability institution and the Italian doctrine extends the scope of such a legal provision to other situations traditionally regarded as strict criminal liability assumptions.

Key-terms: criminal liability, strict liability, absolute liability, guilt, recklessness, negligence

1. Aspecte generale

În doctrina italiană, asemenea celorlalte doctrine continentale, expresia *răspundere obiectivă* se referă la toate acele cazuri în care evenimentul este imputat subiectului pe baza simplei legături de cauzalitate; adică subiectul este chemat să răspundă pentru producerea unui eveniment pentru simplul fapt că l-a cauzat în mod concret, neavând nici o relevanță atitudinea sa psihologică în legătură cu acel eveniment și indiferent dacă dexteritatea făptuitorului ar putea suferi vreo diminuare¹. Se încadrează în domeniu nu doar cazurile în care, prin raportare la rezultatul produs, lipsesc dolul sau culpa agentului, dar și acelea în care, deși acestea există, nu ies în evidență, nefiind necesară analizarea elementului psihologic.

Printre altele sunt incluse, de asemenea, și acele cazuri în care nivelul de vinovăție este numai aparent, deoarece, în special în practică, există tendința să se prezume dolul sau culpa pentru simpla încălcare a normelor Pentru simplul motiv că subiectul acționează împotriva

¹ Coord. Rossana Petrucci, *Diritto penale. Parte generale*, XV Edizione, Edizioni Juridice Simone, Napoli, 2004, p. 227.

legii, acestuia îi sunt atribuite toate evenimentele care oricum sunt în mod etiologic datorate conduitei sale, fără existența unui raport între rezultatul produs și elementului psihologic.

Este evident mai ales în anumite cazuri de culpă specifică în care simpla încălcare a normei prezumă culpa agentului în legătură cu evenimentul: astfel, în materia circulației pe drumurile publice, nerespectarea limitei de viteză este suficientă pentru a considera o persoana vinovată de producerea unui accident. Cu privire la aceste cazuri doctrina italiană vorbește despre o răspundere obiectivă ocultă².

Categoria vinovăției – *colpevolezza* – era cu totul necunoscută în codul penal italian din 1930 – *Il codice Rocco*³. Doctrina italiană este cea care s-a preocupat de explicarea noțiunii și lărgirea ariei teoretice a acesteia în dreptul penal italian.⁴ Ipotezele de răspundere penală obiectivă erau multiple, legiuitorul italian de la 1930 fiind inspirat în activitatea de redactare a codului de principiul *versari in re illicita versatur respondit etiam pro casu*. Aspru criticată de doctrină mai ales în condițiile reevaluării normelor constituționale, categoria răspunderii penale obiective începe să se clatine, sub loviturile constante ale Curții Constituționale italiene și ale reformei legislative din anul 1988⁵ sub coordonarea Comisiei ministeriale pentru reformarea codului penal sub președinția lui Carlo Federico Grosso⁶.

Așa cum am arătat, categoria răspunderii obiective în dreptul penal italian nu constituie doar o construcție doctrinară, ea având o consacrare expresă în legislația italiană. Astfel, art. 42 cod penal italian, indicând în alineatul 2 criteriile de imputare ale dolului, culpei și praeterintenției, stabilește că „legea determină cazurile în care evenimentul este pus altminteri în sarcina agentului, ca și consecință a acțiunii sau omisiunii sale”. Este cert că adverbul „altminteri” se referă la o modalitate de imputare, diferită decât cele prevăzute în alineatul precedent⁷.

Introducerea acestui text în codul penal italian a provocat la momentul respectiv un val de proteste și critici, afirmându-se despre acest articol că ar fi „contrar prevederilor dreptului

² Mantovani, Fiandaca, Musco, citați de Rossana Petrucci, *op.cit.*, p. 227.

³ După numele Ministrului italian de justiție Alfredo Rocco, care a semnat în anul 1930 decretul de promulgare alături de Regele Italiei Vittorio Emanuele III și de Șeful Guvernului italian, Benito Mussolini

⁴ Emilio Dolcini, *Principio di colpevolezza e responsabilità oggettiva*, sintezi, disponibil on line la <http://appinter.csm.it/incontri/relaz/5293.pdf>.

⁵ Emilio Dolcini, *op.cit.*, p. 2-3

⁶ Avocat penalist italian, profesor de drept penal la Universitatea din Torino, autor al unor lucrări de mare valoare precum *L'errore sulle scriminanti* (1961), *Difesa legittima e stato di necessità* (1964), *L'interesse privato in atti di ufficio* (1966), *La responsabilità per i reati commessi col mezzo della stampa* (1970), *Responsabilità e processo penale nei reati tributari* (1992), *La riforma del codice penale* (2002), *Responsabilità penale delle persone giuridiche* (2003), *Principio di colpevolezza e responsabilità penale personale* (2006).

⁷ *Il codice penale italiano*:

Art. 42. *Responsabilità per dolo o per colpa o per delitto preterintenzionale. Responsabilità obiettiva.*

Nessuno può essere punito per un'azione od omissione preveduta dalla legge come reato, se non l'ha commessa con coscienza e volontà.

Nessuno può essere punito per un fatto preveduto dalla legge come delitto, se non l'ha commesso con dolo, salvi i casi di delitto preterintenzionale o colposo espressamente preveduti dalla legge.

La legge determina i casi nei quali l'evento è posto altrimenti a carico dell'agente, come conseguenza della sua azione od omissione.

Nelle contravvenzioni ciascuno risponde della propria azione od omissione cosciente e volontaria sia essa dolosa o colposa.

penal modern și civilizată”⁸. S-a recunoscut totuși că și în ipoteza reglementată de art. 42 al. 2 Cod penal italian, trebuie să existe o conduită voluntară și conștientă; de aceea agentul ar putea invoca constrângerea fizică sau demența. Ar fi absurd să se susțină că ar putea exista o răspundere obiectivă în raport cu o acțiune pe care subiectul nu a voit-o.⁹

Cu privire la fundamentul răspunderii obiective, doctrina italiană a abordat inițial teoria retributivă a pedepsei și a concluzionat că subiectul care încalcă preceptul normei, trebuie să fie totuși răspunzător de toate consecințele care se produc în urma acțiunii/inacțiunii sale, chiar și pentru cele mai imprezibile; singura limită a răspunderii penale poate consta deci în imperfecțiunea legăturii de cauzalitate.¹⁰

Cu toate acestea, chiar și în vremuri mai recente, s-a încercat să se justifice permanența și longevitatea răspunderii obiective prin prisma teoriei prevenției generale. S-a afirmat de fapt, că previziunea punibilității penale bazată exclusiv pe legătura de cauzalitate materială, obligă destinatarii normei penale să-și ridice standardul de diligență în scopul de a evita să răspundă chiar și pentru faptele neprevăzute.

Teza este totuși criticată întrucât amenințarea unei pedepse nu poate avea un asemenea efect, mai ales pentru un fapt care pentru subiectul de drept penal este de nestăpânit, imprezibil, inevitabil¹¹. Se recunoaște însă că, la nivel procedural, răspunderea obiectivă are avantajele sale, putând fi utilizată pentru a eluda problemele conexe constatării și dovedirii dolului și culpei.

2. Răspunderea obiectivă în conformitate cu valorile Constituției Italiene

Fondată pe vechiul principiu al imputării - *qui in re illicita versatur tenetur etiam pro casu* - această formă a răspunderii penale ridică numeroase îndoieli privind respectarea normelor Constituției italiene și, în special, a principiului personalității ilicitului penal sancționat în temeiul articolului 27¹² din legea fundamentală italiană. În baza acestui articol nu se poate angaja răspunderea penală când producerea evenimentului nu poate fi imputată în mod psihologic agentului. Mai mult, valorificarea principiului răspunderii penale a fost întărită de decizia nr. 364/24 martie 1988¹³ a Curții Constituționale italiene prin care a fost

⁸ Giuseppe Bettiol, *Diritto penale, parte generale*, Ottava edizione, Padova, CEDAM 1973, p. 446, apud. G. Antoniu, *op.cit.*, p. 200.

⁹ Ferrando Mantovani, *Diritto penale, parte generale*, seconda edizione, Padova, CEDAM 1988, p. 367-368, apud. G. Antoniu, *op.cit.*, p. 200.

¹⁰ Rossana Petrucci, *op.cit.*, p. 228.

¹¹ Fiandaca, Musco citați de Rossana Petrucci, *op.cit.*, p. 228.

¹² *Costituzione de la Repubblica Italiana:*

Art. 27.

La responsabilità penale è personale.

L'imputato non è considerato colpevole sino alla condanna definitiva.

Le pene non possono consistere in trattamenti contrari al senso di umanità e devono tendere alla rieducazione del condannato .

Non è ammessa la pena di morte, se non nei casi previsti dalle leggi militari di guerra.

¹³ textul deciziei, în limba italiană, disponibil on line la

http://it.wikisource.org/wiki/sentenza_corte_costituzionale_n.364/1988.

declarat parțial neconstituțional art. 5 din Codul penal italian¹⁴. Considerând neconstituțională acea parte din articolul menționat, judecătorii curții constituționale italiene motivează: „faptul imputat, pentru a fi legitim pedepsit, trebuie să includă în mod necesar, cel puțin culpa agentului în raport cu cele mai semnificative elemente ale normei de incriminare”. S-a arătat că o atare motivare, menită să justifice admisibilitatea erorii de drept inevitabile (rămânând ca numai eroarea de drept evitabilă să nu influențeze răspunderea penală), are implicații și asupra răspunderii obiective.¹⁵ Implicațiile acestei decizii sunt apreciate în mod diferit de către doctrina italiană. După unii autori, decizia citată s-ar opune oricărei forme de răspundere penală obiectivă, în vreme ce alții apreciază că aceasta s-a opune numai unei răspunderi obiective în legătură cu elementele cele mai semnificative ale conținutului incriminării, ipoteză în care ar urma să se clarifice conceptul de „elemente semnificative”.¹⁶

Printre altele răspunderea obiectivă este, de asemenea, în opinia unor autori italieni, în mod evident în contradicție cu scopul reabilitării al pedepsei: nu-l poate considera demn de reabilitare pe autorul care a comis fapta prejudiciantă din imprudență, neglijență, incompetență sau încălcarea normelor; pe autorul care a demonstrat rebeliune față de comandamentul normei sau care nu a manifestat considerație față de interesele protejate prin lege. Aceasta explică tendința doctrinei italiene de a reconfirma, prin mijloace de interpretare, diferitele ipoteze calificate în trecut ca exemple de răspundere penală obiectivă, în cadrul răspunderii penale subiective.

Chiar și legislația italiană a evoluat în această direcție. Un exemplu elocvent îl constituie reforma legislativă aplicată în materia criteriilor de imputare a circumstanțelor agravante care acum necesită, în scopul reținerii lor, cunoașterea sau ignoranța culpabilă a autorului asupra lor¹⁷. În plus, indicațiile provenite de la Curtea Constituțională nu lasă loc pentru supraviețuirea ipotezelor reziduale ale răspunderii penale obiective neconvertibile, prin mijloace interpretative, în ipoteze de răspundere penală subiectivă. Curtea Constituțională italiană a afirmat că, datorită faptului că arti. 27 alineatul 1 din Constituția italiană consacră pe deplin principiul răspunderii personale iar răspunderea penală este în mod autentic personală, este indispensabil ca fiecare dintre elementele subiective care caracterizează latura psihică

¹⁴ art. 5. cod penal italian - *ignoranza della legge penale* (necunoașterea legii penale): *Nessuno può invocare a propria scusa l'ignoranza della legge penale* (Nimeni nu poate invoca în apărarea sa scuză necunoașterii legii penale).

Noul text al art. 5 din codul penal italian în urma declarării neconstituționalității parțiale a acestuia prin dec. nr. 364/24 mar. 1988 a Curții Constituționale Italiene are următoarea formulare: "*L'ignoranza della legge penale non scusa tranne che si tratti d'ignoranza inevitabile*" (Necunoașterea legii penale nu constituie o scuză cu excepția cazului când are un caracter inevitabil).

¹⁵ G. Antoniu, *Vinovăția penală*, Ed. Academiei Române, ediția a doua, București 2002, p.199.

¹⁶ Coord. Alfonso M. Stile, *Responsabilità oggettiva e giudizio di colpevolezza*, Napoli, Jovane Editore, 1989

¹⁷ Prin art. 1 din *Legge 7 febbraio 1990, n. 19* (gu n. 036 del 13/02/1990) a fost modificat textul art. 59 din Codul penal Italian. Înainte de modificare, al. 1 al acestui articol avea următorul conținut: "*salvo che la legge disponga altrimenti le circostanze che aggravano ovvero attenuano o escludono la pena sono valutate rispettivamente, a carico o a favore dell'agente, anche se da lui non conosciute, o da lui per errore ritenute inesistenti*". După modificare al.1 al art. 59 cod penal italian fost înlocuit cu alineatele 1 și 2 având următorul conținut:

(1) *Le circostanze che attenuano o escludono la pena sono valutate a favore dell'agente, anche se da lui non conosciute, da lui per errore ritenute inesistenti.*

(2) *Le circostanze che aggravano la pena sono valutate a carico dell'agente soltanto se da lui conosciute ovvero ignorate per colpa o ritenute inesistenti per errore determinato da colpa.*

(fie ele specifice intenție sau culpei), să fie reunite de către același făptuitor.¹⁸ Rezultă că excepțiile de la principiul răspunderii penale subiective trebuie să fie considerate neconstituționale.

3.Cazuri de răspundere penală obiectivă în dreptul penal italian

Sunt reconfirmate în mod tradițional următoarele forme de răspundere obiectivă:

a) *Aberratio delicti.*

Reprezintă o ipoteză de executare defectuoasă a acțiunii, caracterizată de producerea unui alt rezultat decât cel aflat în reprezentarea agentului, rezultat care îndeplinește cerințele unei alte norme de incriminare decât cea operantă în raport cu rezultatul dorit, fiind lezată deci o valoare socială de altă natură decât cea vizată de autor¹⁹. Legea penală italiană reglementează explicit această ipoteză în cuprinsul art. 83¹ C.pen. italian care prevede că se va reține doar infracțiunea nonvoită de agent, ce va fi pedepsită întotdeauna, dacă legea o incriminează când este comisă din culpă.²⁰ Chestiunea răspunderii obiective în această situație se referă la interpretarea expresiei „cu titlu de culpă”. De fapt, agentul ar fi nevoit să răspundă de evenimentul diferit doar pe baza legăturii de cauzalitate dintre acțiunea sa și rezultatul nonvoit, dar produs prin aceasta. Chiar dacă există opinii care neagă existența unei răspunderi penale obiective în această situație, nu trebuie neglijat faptul că teza care identifică culpa specifică în simpla încălcare a dreptului penal în esență ascunde o ipoteză a răspunderii penale obiective oculte²¹. De exemplu, când subiectul aruncă, la miezul nopții, cu piatra în vitrina vecinului său pe care nu o lovește, în schimb lovește un trecător care a apărut pe neașteptate.²²

b) *Răspunderea participantului pentru fapta diferită decât cea voită - art. 116 Cod Penal italian*²³.

Configurată în mod original de către legiuitorul ca ipoteză de răspundere obiectivă, deoarece evenimentul diferit este pus în sarcina agentului pe baza legăturii etiologice, ipoteza a fost reconfirmată, chiar dacă nu în mod complet, pe cale interpretativă de către Curtea Constituțională italiană în ambientul imputării vinovăției²⁴. Curtea, de fapt, decizie interpretativă de respingere, a statuat că norma pretinde nu doar raportul de cauzalitate materială, dar și un raport de cauzalitate psihologică, în sensul că delictul diferit comis sau cel

¹⁸ Corte Cost. 13 dec. 1988, n.1085; textul deciziei disponibil on line la <http://www.giurcost.org/decisioni/1988/1085s-88.html>.

¹⁹ Florin Stretanu, *op.cit.*, p. 481.

²⁰ G.Antoniou, *op.cit.*, p.327.

²¹ Rossana Petrucci, *op.cit.*, p.230.

²² Tullio Padovani, *Diritto penale*, Milano, Giuffrè editore, 1990, p.293-294 apud. G.Antoniou, *op.cit.*, p.327.

²³ **Art. 116. Reato diverso da quello voluto da taluno dei concorrenti.**

Qualora il reato commesso sia diverso da quello voluto da taluno dei concorrenti, anche questi ne risponde, se l'evento è conseguenza della sua azione od omissione.

Se il reato commesso è più grave di quello voluto, la pena è diminuita riguardo a chi volle il reato meno grave.

²⁴ Rossana Petrucci, *op.cit.*, p.230.

mai grav comis de participant trebuie să reprezinte psihicul agentului, ca o dezvoltare în mod logic previzibilă de cea voită, devenind astfel necesară prezența unui coeficient de vinovăție²⁵.

c) Răspunderea lui extraneus pentru participarea la infracțiunea proprie - art.117 Cod Penal italian²⁶.

Norma indicată prevede că participantul necalificat poate să fie chemat să răspundă de delictul lui în lipsa solicitării calificării subiective prezentă însă în persoana altui complice. Dacă participantul *extraneus* este conștient de poziția complicelui va răspunde de același delict imputabil acestuia (exemplu:delapidarea), în conformitate cu principiile răspunderii penale subiective. Dacă cu toate acestea, ignoră calificarea subiectivă a celui implicat – *intraneus* - va răspunde în mod egal ca și la infracțiunea proprie (eventual cea mai gravă: delapidarea în comparație cu deturnarea de fonduri), dar, în acest caz, beneficiază de limitarea sancțiunii²⁷.

Alături de aceste ipoteze consacrate expres de dispozițiile părții generale a codului penal italian, există și alte situații cu privire la care doctrina, e adevărat, nu fără discuții, atribuie o formă de răspundere penală obiectivă: răspunderea pentru delictele de presă, praeterintenția, articolul 586 c.p. și infracțiunile agravate de eveniment.

d) Răspunderea pentru delictele de presă

Legiuitorul italian, cu relativa sa disciplină, trebuie să prevină comiterea de infracțiuni cu orice mijloc de publicare care, având în vedere difuzibilitatea sa, prezintă un mare potențial dăunător.

Soluția adoptată de cod este condiționată de anumite garanții în utilizarea corectă a presei, impunându-le celor implicați în activitatea de presă să exercite un control atent asupra publicațiilor. Aceștia vor răspunde penal pentru comiterea unor eventuale infracțiuni în cazul în care nu au exercitat acel control necesar care le este impus prin lege. Această chestiune este reglementată de art. 57, 57 bis, 58 și 58 bis cod penal italian, astfel cum au fost modificate prin Legea nr. 127 din 4 martie 1958, care, de fapt a introdus articolele 57 bis și 58 bis cod penal italian²⁸.

²⁵ Corte Costituzionale 31 maggio 1965, n. 42, fulltext on line la <http://www.cortecostituzionale.it/giurisprudenza>.

²⁶ **Art. 117. Mutamento del titolo del reato per taluno dei concorrenti.**

Se, per le condizioni o le qualità personali del colpevole, o per i rapporti fra il colpevole e l'offeso, muta il titolo del reato per taluno di coloro che vi sono concorsi anche gli altri rispondono dello stesso reato. Nondimeno, se questo è più grave il giudice può, rispetto a coloro per i quali non sussistano le condizioni, le qualità o i rapporti predetti, diminuire la pena.

²⁷ Rossana Petrucci, *op.cit.*, p.230.

²⁸ **Art. 57. Reati commessi col mezzo della stampa periodica**

Salva la responsabilità dell'autore della pubblicazione e fuori dei casi di concorso, il direttore o il vice-direttore responsabile, il quale omette di esercitare sul contenuto del periodico da lui diretto il controllo necessario ad impedire che col mezzo della pubblicazione siano commessi reati, è punito, a titolo di colpa, se un reato è commesso, con la pena stabilita per tale reato, diminuita in misura non eccedente un terzo.

Art. 57-bis. Reati commessi col mezzo della stampa non periodica.

În textul original articolele 57 și 58 prevedeau că directorul sau redactorul responsabil (în cazul tipăririi periodice), respectiv editorul sau tipograful (pentru tipărirea neperiodică) vor răspunde „pentru simplul fapt” de infracțiunile comise cu mijlocul de publicare. A fost o formă de răspundere, care se fundamenta pe poziția ocupată de astfel de subiecți. Pentru anumiți autori a fost o formă autentică de răspundere pentru fapta altuia; pentru alții a fost o formă de răspundere pentru fapta proprie omisivă; nu în ultimul rând a fost calificată și ca formă de răspundere obiectivă, redactorul/editorul/tipograful/etc. având calitatea de garant răspunzător; pentru alții a fost răspunderea pentru fapta proprie omisivă și vinovată având în vedere necesitatea, în scopul aplicării pedepsei, a limitării conduitei subiectului pentru culpă. Acest ultim argument a fost fondat în 1956, de Curtea Constituțională care a respins această excepție de neconstituționalitate, sperând cu toate acestea o reformă a materiei care intervine cu apariția Legii nr. 127 din 1958. Aceasta din urmă a reformulat textul articolului 57 cod penal italian și a introdus art. 57 bis și 58 bis cod penal italian²⁹.

Formularea actuală a articolului 57 cod penal italian prevede: „salvează răspunderea autorului publicației și exclude cazurile de concurență, directorul sau directorul adjunct, care nu reușește să exercite direct, cu privire la conținutul periodicului său, controlul necesar pentru a preveni prin mijloacele de publicare comiterea de delikte, și care va fi pedepsit, cu titlu de culpă, dacă un delict este săvârșit, cu pedeapsa stabilită pentru acel delict, redusă cu până la o treime”. Norma configurează o ipoteză a răspunderii pentru fapta proprie omisivă.

În primul rând este vorba de o infracțiunea proprie care necesită o calificare determinată subiectivă a vinovatului³⁰. Apoi este vorba de o infracțiune – *reato di evento* - comisă prin mijlocul de publicare: aspectul va fi încadrat în contextul infracțiunilor omisive impropriei sau comisive prin omisiune.

În sensul calificării delictului de presă, ca eveniment care declanșează răspunderea în conformitate cu articolul 57 cod penal italian, s-a exprimat și Corte di Cassazione la 30. Aprilie 2003, prin decizia nr. 19827. În opinia instanței de legitimitate, rezultă că, dacă

Nel caso di stampa non periodica, le disposizioni di cui al precedente articolo si applicano all'editore, se l'autore della pubblicazione è ignoto o non imputabile, ovvero allo stampatore, se l'editore non è indicato o non è imputabile.

Art. 58. Stampa clandestina.

Le disposizioni dell'articolo precedente si applicano anche se non sono state osservate le prescrizioni di legge sulla pubblicazione e diffusione della stampa periodica e non periodica.

Art. 58-bis. Procedibilità per i reati commessi col mezzo della stampa.

Se il reato commesso col mezzo della stampa è punibile a querela, istanza o richiesta, anche per la punibilità dei reati preveduti dai tre articoli precedenti è necessaria querela, istanza o richiesta.

La querela, l'istanza o la richiesta presentata contro il direttore o vice-direttore responsabile, l'editore o lo stampatore, ha effetto anche nei confronti dell'autore della pubblicazione per il reato da questo commesso.

Non si può procedere per i reati preveduti nei tre articoli precedenti se è necessaria una autorizzazione di procedimento per il reato commesso dall'autore della pubblicazione, fino a quando l'autorizzazione non è concessa.

Questa disposizione non si applica se l'autorizzazione è stabilita per le qualità o condizioni personali dell'autore della pubblicazione.

²⁹ Rossana Petrucci, *op.cit.*, p.231.

³⁰ Cass. 10-5-1985, n.4563, citată de Rossana Petrucci, *op.cit.*, p. 231-232, nota 5.

delictul- eveniment nu este dovedit a se fi consumat în lipsa elementului psihologic, fapta omisivă culpoasă nu poate fi reținută în sarcina directorului publicației.

Minoritară este în schimb, teza care consideră săvârșirea infracțiunii cu mijloacele de publicare ca o condiție obiectivă de pedepsire a infracțiunii comise de către director.

Latura obiectivă a infracțiunii constă, deci în omisiunea de a efectua controlul necesar, prin încălcarea normelor care reglementează activitatea de presă și care impun, pentru funcțiile pe care le exercită, supravegherea și revizuirea materialului care urmează să fie tipărit în scopul de a preveni comiterea infracțiunilor³¹.

Elementul subiectiv este constituit din culpă, pentru că săvârșirea infracțiunilor cu mijloacele de publicare (cazul infracțiunii imputate directorului) trebuie să fie neintenționată, dar determinată de culpă. Existența culpei va fi evaluată *in concreto*, de la caz la caz, pentru că altfel s-ar ajunge să se repropună o ipoteza de răspundere obiectivă, pe care reforma din 1958, a vrut să o excludă³². Prin urmare, este necesar ca persoana responsabilă, în plus față de cei care nu doresc evenimentul (comiterea infracțiunii cu mijloacele de publicare), să fi avut totuși posibilitatea publicării, adică, nu a împiedicat din cauza neglijenței, imprudenței, incompetenței sau a încălcării regulilor publicarea articolului³³.

Rezultă că în cazul în care controlul a fost omis în mod deliberat, cu intenția de a nu împiedica sau pentru a facilita astfel comiterea infracțiunii, directorul va răspunde cu titlu de participant³⁴ și fără posibilitatea de a beneficia de reducerea pedepsei în conformitate cu prevederile art. 57 cod penal italian. *A contrario*, în baza principiului răspunderii subiective bazate pe vinovăție, atunci când nicio neglijență, nici măcar o simplă ușurință nu îi poate fi imputată, directorul va fi liber de pedeapsă.

În cazul publicațiilor non-periodice sau ilegale, în condițiile examinate, vor răspunde pentru infracțiunea săvârșită editorul, dacă autorul publicației este necunoscut sau imposibil de învinuit, sau tipograful, în cazul în care editorul nu este menționat sau nu răspunde penal (art. 57 bis cod penal italian). În timp ce în cazul publicațiilor periodice, directorul răspunde împreună cu autorul publicației, în cazurile publicațiilor neperiodice sau ilegale, răspunderea editorului sau a tipografului este subsidiară față de cea a autorului articolului.

e) *Praeterintenția*

În conformitate cu art. 43³⁵ cod penal italian, delictul „este praeterintenționat, sau dincolo de intenție, când acțiunea sau omisiunea determină un eveniment dăunător sau periculos mult mai grav decât cel dorit de agent”.

³¹ Cass. 30-5-1994, n.6338, citată de Rossana Petrucci, *op.cit.*, p. 232, nota 6.

³² Cass. 2-4-1983, n.2840, citată de Rossana Petrucci, *op.cit.*, p. 232, nota 7.

³³ Cass. 30-9-2002, n.32364, citată de Rossana Petrucci, *op.cit.*, p. 232, nota 8.

³⁴ Cass. 17-8-1990, n.11494, citată de Rossana Petrucci, *op.cit.*, p. 233, nota 9.

³⁵ **Art. 43. Elemento psicologico del reato.**

Il delitto:

è doloso, o secondo l'intenzione, quando l'evento dannoso o pericoloso, che è il risultato dell'azione od omissione e da cui la legge fa dipendere l'esistenza del delitto, è dall'agente preveduto e voluto come conseguenza della propria azione od omissione;

Conceput ca un criteriu general de imputabilitate, acest articol avea aplicabilitate numai în relație cu **omuciderea praeterintenționată** despre care la art. 584³⁶ cod penal italian se statuează că „*origine, cu acte menite să comită unul din delictele prevăzute de art. 581 și 582 cauzează decesul unei persoane, este pedepsit cu închisoarea de la zece la optsprezece ani*”. Legea nr. 194 din 22 mai 1978 a introdus apoi **avortul praeterintenționat** cauzat de acțiuni menite să provoace leziuni femeii.

Elementele structurale ale praeterintenției constau în dorința evenimentului minor (vătămările sau leziunile), de lipsa dorinței evenimentului mai grav (decesul) și de legătura de cauzalitate dintre acțiunea directă de a provoca primul eveniment și rezultatul mai grav care a avut loc. Acționând cu praeterintenție, agentul realizează ceva dincolo de ceea ce a intenționat, obținând un rezultat care depășește ceea ce el a voit.³⁷

Legea italiană definește praeterintenția ca fiind poziția psihică a agentului care produce un rezultat mai grav fără să condiționeze răspunderea agentului de existența culpei pentru rezultatul mai grav.

Analizând structura acestei forme de vinovăție, trebuie explicitată mai întâi dorința de a realiza fapta mai puțin gravă.

Cu o referire specifică la omuciderea praeterintenționată, legea italiană solicită comiterea de acte intenționate menite să lezeze sau să aducă atingere integrității fizice a persoanei. S-a pus așadar problema dacă ar fi necesar un dol intenționat sau dacă elementul subiectiv al faptei mai puțin grave, care constituie partea afectată, ar putea fi integrat de dolul eventual. Acestei întrebări i se răspunde în mod negativ deoarece vătămările și leziunile, care constituie ipoteza art. 584 cod penal italian, trebuie să fie motivul unui dol direct al agentului și nu al unui simplu dol eventual; acestuia îi urmează imposibilitatea de a pune în ipoteză o afirmare de culpă pentru omucidere praeterintenționată care se fondează pe o conduită dorită pentru a obține rezultate diverse și în raport cu care rezultatele sunt considerate ipotetice, chiar și cele prevăzute ca posibile și nedorite³⁸.

Nu este necesar ca voința de a vătăma sau de a leza să fi avut rezultatul său material, fiind suficient ca autorul agresiunii să fi comis acte menite să vătămeze sau să lezeze, inclusiv tentativa de a realiza astfel de acte. Într-adevăr, uneori chiar este exclus ca actele menite să vătăme sau să lezeze să trebuiască în mod necesar să se ridice la rangul de tentativă³⁹ fiind

è preterintenzionale, o oltre l'intenzione, quando dall'azione od omissione deriva un evento dannoso o pericoloso più grave di quello voluto dall'agente;

è colposo, o contro l'intenzione quando l'evento, anche se preveduto, non è voluto dall'agente e si verifica a causa di negligenza o imprudenza o imperizia, ovvero per inosservanza di leggi, regolamenti, ordini o discipline.

La distinzione tra reato doloso e reato colposo, stabilita da questo articolo per i delitti, si applica altresì alle contravvenzioni, ogni qualvolta per queste la legge penale faccia dipendere da tale distinzione un qualsiasi effetto giuridico.

³⁶ **Art. 584. Omicidio preterintenzionale.**

Chiunque, con atti diretti a commettere uno dei delitti preveduti dagli articoli 581 e 582, cagiona la morte di un uomo, è punito con la reclusione da dieci a diciotto anni.

³⁷ Ferrando Mantovani, *Diritto penale, parte generale*, seconda edizione, Padova, CEDAM 1988, p. 339, apud. G. Antoniu, *op.cit.*, p. 189.

³⁸ Cass. 7-4-1989, n.4904 citată de Rossana Petrucci, *op.cit.*, p. 234, nota 10.

³⁹ Cass. 20-12-1989, n.17687, citată de Rossana Petrucci, *op.cit.*, p. 234, nota 11.

suficient să se integreze ca parte dăunătoare din delict chiar și o atitudine agresivă și amenințătoare⁴⁰.

În ceea ce privește **evenimentul mai grav**, trebuie să existe un raport de *contradicție al acestuia cu voința* subiectului în sensul că el nu trebuie să fie dorit nici măcar cu titlul de dol eventual; dacă în schimb, subiectul a avut reprezentarea posibilității că din acțiunea sa directă de a vătăma sau de a leza ar putea deriva decesul agentului și a acceptat supoziția, acesta va răspunde pentruucidere din culpă și nu pentru omor praeterintenționat⁴¹; rezultă de aici că, dacă agentul, în timpul unei altercații cu un alt individ, îl agresează pe acesta din urmă, și utilizează un baston mare și greu cu care îl lovește în mod repetat în părțile vitale ale corpului chiar și dacă acesta este căzut la pământ după primele lovituri, comite o ucidere din culpă și nu un omor praeterintenționat, cel puțin atunci când s-ar putea reprezenta decesul adversarului drept consecință a propriei acțiuni criminale⁴².

Evenimentul diferit și mai grav nedorit trebuie să fie din aceeași specie cu cel mai puțin grav din evenimentul dorit.⁴³

În ceea ce privește natura răspunderii penale în cazul praeterintenției, *punctum dolens* al acestei chestiuni constă în identificarea **criteriului de învinuire** al agentului în cazul **evenimentul mai grav**.

În acest scop, în doctrina italiană au fost elaborate trei teorii:

- 1) Potrivit primei teorii, evenimentul mai grav este atribuit agentului cu titlul de **răspundere obiectivă**, numai pe baza raportului de cauzalitate materială cu acțiunea sa directă de a vătăma sau de a leza, indiferent de orice analiză a poziției subiective a agentului sau a previzibilității evenimentului mai grav. Acest teorie e dificil de conciliat cu dispozițiile art. 27 al Constituției italiene, despre care am discutat anterior.
- 2) Potrivit celei de-a doua teorii, evenimentul cel mai grav este atribuit agentului cu **titlul de culpă**, dar acesta este **inerent** comiterii infracțiunii și încălcării normei penale; culpa ar consta acum în lipsa atenției în activitatea de executare, și analizându-se rezultatul mai grav în raport cu cel voit inițial, primul ar putea fi considerat ca previzibil. În conformitate cu acest raționament nu se poate distinge în această ipoteză un caz de răspundere obiectivă deoarece elementul subiectiv (culpa) trebuie identificat în raport cu ceea ce norma interzice întrucât sunt acte menite să vatăme sau să lezeze. Este evident că această teorie sfârșește în realitate prin a configura un caz de răspundere obiectivă deoarece caracterizează culpa și încălcarea normelor de protecție în timp ce normele penale nu sunt de această natură⁴⁴.
- 3) Potrivit celei de-a treia teorii, delictul praeterintenționat este o ipoteză a **vinovăției mixte încare se amestecă intenția și culpa**: presupune intenția pentru evenimentul mai puțin grav și culpa pentru evenimentul mai grav, care

⁴⁰ Cass. 20-11-1988, n.710, citată de Rossana Petrucci, *op.cit.*, p. 234, nota 12.

⁴¹ Cass. 21-6-2001, n.25239, citată de Rossana Petrucci, *op.cit.*, p. 234, nota 13.

⁴² Cass. 26-1-1993, n.710, citată de Rossana Petrucci, *op.cit.*, p. 235, nota 14.

⁴³ Rossana Petrucci, *op.cit.*, p. 235.

⁴⁴ Rossana Petrucci, *op.cit.*, p. 236.

însă poate fi atribuită subiectului pe baza unei verificări efective a previzibilității și evitabilității sale *in concreto*. Codul penal italian diferențiază ipotezele delictelor fără intenție de cele cu răspundere obiectivă consacându-le în două paragrafe diferite ale art. 42 cod penal italian. Această ultimă teorie este singura conformă cu prevederile constituționale italiene.

f) Decesul sau vătămarea ca și consecință a altui delict

Asemănătoare modelului de omor praeterintenționat este ipoteza prevăzută de art. 586 cod penal italian care stabilește că, „atunci când un fapt prevăzut de lege ca delict dăunător produce, fără dorința acuzatului, decesul sau lezarea unei persoane, se aplică dispozițiile art. 83 c.p., dar pedepsele stabilite în articolele 589 și 590 sunt mărite”⁴⁵.

Structura celor două modele este asemănătoare; chiar și această infracțiune este caracterizată de voința subiectului pentru comiterea unei fapte (care trebuie să fie în mod necesar diferită de vătămare sau lezare deoarece, în caz contrar se intră din nou în ipotezele art. 584 cod penal italian), și de producerea unui eveniment diferit cauzator al decesului sau al lezării unei persoane, fără intenția producerii acestui eveniment diferit.

Desigur se pune și în acest caz problema **fundamentului imputării** evenimentului mai grav produs - de deces sau lezare - care trebuie să fie abordat în mod identic cu cel din cazul delictului praeterintenționat.

Acesta din urmă are un model de examinare diferit, în ceea ce privește fundamentul dolosiv: este constituit din comiterea unui delict intenționat diferit de vătămare sau lezare, care poate fi foarte variat, și nu trebuie să fie în mod necesar direct legat de o confruntare a persoanei care cauzează lezarea sau decesul: spre exemplu cazul celui care dorește să deterioreze vitrina magazinului concurent dar, aruncând cu putere o piatră în aceasta, lovește vânzătoarea provocându-i decesul.

Este vorba deci despre aplicarea tipică a modelului *infracțiunii deviate* despre care, la art. 83 cod penal italian., se prevede că subiectul răspunde cu titlul de culpă pentru producerea evenimentului diferit. Posibila producere a decesului sau a lezării nu trebuie să fie prevăzută și acceptată de subiect deoarece, în caz contrar, el va răspunde cu titlul de dol; în ceea ce privește aceleași fapte, nu trebuie să existe vinovăție nici măcar în forma dolului eventual.

O ipoteză care a surescitat foarte tare doctrina și jurisprudența se referă la decesul toxicodependentului ca urmare a consumului de substanțe stupefiante: de ce infracțiuni, în afară de vânzare de stupefiante, va răspunde traficanțul de droguri?

Cu privire la această situație trebuie să se distingă următoarele ipoteze:

- 1) dacă decesul este cauzat de condițiile precare de sănătate ale toxicodependentului și dacă acestea erau cunoscute de traficant, el va trebui să răspundă pentru ucidere din omor comis cu dol eventual; la fel și în cazul drogurilor rău preparate când vinovatul cunoaște efectele letale ale acestora; este evident apoi că se va recurge la omor praeterintenționat

⁴⁵ **Art. 586. Morte o lesioni come conseguenza di altro delitto.**

Quando da un fatto preveduto come delitto doloso deriva, quale conseguenza non voluta dal colpevole, la morte o la lesione di una persona, si applicano le disposizioni dell'articolo 83, ma le pene stabilite negli articoli 589 e 590 sono aumentate.

atunci când chiar agentul i-a injectat drogul toxicodependentului integrând această conduită în infracțiunea de lezare chiar dacă acesta are aprobarea victimei⁴⁶;

- 2) dacă în schimb decesul toxicodependentului nu poate fi imputat nici măcar cu titlul de dol eventual, traficantul va răspunde, în afară de vânzarea stupefiantelor, de delictul despre care se vorbește în art. 586 cod penal italian⁴⁷. În ceea ce privește traficul, acesta nu poate fi calificat ca un act menit să vatăme sau să lezeze.

g) Delictele agravate de eveniment

Sunt agravate de eveniment acele delict care suportă o mărire de pedeapsă când din comiterea lor derivă un eveniment ulterior, altul decât cel cerut pentru consumarea lor.⁴⁸

Această categorie, de elaborare doctrinală, este în mod tradițional poziționată în sfera răspunderii obiective.

În sfera acestei categorii trebuie făcută în mod necesar o distincție:

- a) pe de o parte sunt incluse acele delict în conținutul cărora mărirea de pedeapsă se realizează chiar dacă evenimentul ulterior este dorit sau nu, (ne gândim la cazul calomniei care este agravată chiar dacă din falsa inculpare derivă condamnări determinante); aici este cu totul indiferentă atitudinea psihologică a subiectului față de evenimentul ulterior;
- b) pe de altă parte, sunt incluse acele delictele în relație cu care evenimentul ulterior trebuie să fie *nedorit*, nici măcar în forma dolului eventual, deoarece în caz contrar s-ar referi la o altă ipoteză a infracțiunii: spre exemplu maltrătarile familiale care sunt agravate dacă de acolo derivă lezarea sau decesul persoanei atacate; față de acest eveniment, trebuie să existe un raport de contradicție a voinței subiectului care nu trebuie nici măcar să fi acceptat pericolul de a se produce, întrucât în caz contrar va exista infracțiunea de lezare sau de omor voluntar.

Cât despre **natura** delictelor agravate de eveniment doctrina italiană mai puțin recentă le clasa în sfera delictului **întâmplător** negând autonomia conceptuală a categoriei; evenimentul agravat nu ar fi altul decât o circumstanță agravantă⁴⁹.

Astăzi teza cu privire la reforma criteriului de imputare a circumstanțelor agravante introdusă de Legea nr. 19 din 1990, ar putea ajuta la excluderea delictelor agravate de eveniment din sfera răspunderii obiective și de a le atrage în cea a vinovăției, depășind astfel dubiile de constituționalitate pe care acestea le pun. Cu toate acestea, considerând evenimentul agravant, trebuie în mod constant admis faptul că acesta ar fi oscilant cu alte circumstanțe astfel că, chiar și repetarea împrejurărilor atenuante imprecise ar putea să determine evenimente foarte grave cum ar fi decesul sau lezarea pornite de la victima infracțiunii mai puțin grave.⁵⁰

⁴⁶ Cass. 12-5-1992, n.5544, citată de Rossana Petrucci, *Op.cit.*, p. 237, nota 19.

⁴⁷ Cass. 22-11-1991, n.11965, citată de Rossana Petrucci, *Op.cit.*, p. 237-238, nota 20.

⁴⁸ Rossana Petrucci, *Op.cit.*, p. 238.

⁴⁹ Pannain citat de Rossana Petrucci, *Op.cit.*, p. 238.

⁵⁰ Rossana Petrucci, *Op.cit.*, p. 239.

După o altă teorie, delictele agravate de eveniment ar putea fi încorporate în categoria delictelor **praeterintenționate**.⁵¹ Și această teorie este de acord cu faptul că trebuie să se recunoască necesitatea unui coeficient psihologic mai presus decât cea a unui eveniment agravant dar doar dacă este considerat delictul praeterintenționat o ipoteză a vinovăției complexe, în care dolul este mixat cu culpa; unde în fapt acesta s-ar considera o ipoteză a răspunderii obiective, extinderea relevantei categoriei s-ar reduce la o simplă denumire.

În final, doctrina prevalentă⁵² consideră infracțiunile agravate de eveniment ca **modele autonome** care constituie o expresie tipică a răspunderii obiective deoarece evenimentul ulterior este pus în sarcina agentului pe baza raportului de cauzalitate materială.

Este clar că astfel înțelese, aceste delictes apar în contrast cu Constituția italiană. De aceea în doctrina italiană s-a propus o interpretare adecvată care cere, la sfârșitul imputabilității evenimentului, evitarea sa⁵³, sau previzibilitatea sa ca și consecință ulterioară nedorită în acțiune.

⁵¹ Mantovani, citat de Rossana Petrucci, *op.cit.*, p. 239.

⁵² Antolisei, Vassalli, citați de Rossana Petrucci, *op.cit.*, p. 239.

⁵³ Patalano, citat de Rossana Petrucci, *op.cit.*, p. 239.